

Büyük Liberal Filozoflar Bugün Yaşasaydı...

Derleyen: Aşkın Baysal

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 94, Bahar 2019, ss. 155-191

The Economist dergisi, 4 Ağustos 2018 tarihli sayısından başlayarak, sonuncusu 8 Eylül 2018 tarihli sayında yer almak üzere, 6 makalelik ilgi çekici bir yazı dizisi yayınladı. Dizi, büyük liberal filozoflar bugün yaşasa ve günümüzün politik ve ekonomik meseleleriyle karşı karşıya kalsa ne söylerlerdi sorusunu esas alıyor ve bu çerçevede birtakım muhtemel yanıtlar sunmaya çalışıyor. Bunu yaparak bu büyük filozofların fikirlerinin bugün bile ne kadar cari ve velut olduğunu ortaya koyuyor.

Dizi 'liberalizmin babası' diye etiketlenen John Stuart Mill'e ayrılmış makale ile başlıyor. Söz konusu makalede, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ciddi bir politik problem olarak önümüzde duran 'çoğunluğun zorbalığı' meselesine odaklanılıyor ve bu çerçevede Mill'in kök fikirlerinden güncel çözümler devşirilmeye çalışılıyor.

Dizide Mill dışında anılan bir diğer 19. yüzyıl filozofu ise, Alexis de Tocqueville. Serinin ikinci makalesi Fransız filozofun demokrasi ve özgürlük arasındaki gerilimli ilişkiye dair fikirlerini günümüze taşıyor. Sonraki makalelerde Joseph A. Schumpeter, Karl Popper, Friedrich August von Hayek, Isaiah Berlin, John Rawls, Robert Nozick gibi liberal fikriyatı çetin 20. yüzyıl zorbalıkları içinde -kimileri kişisel bedeller de ödeyerek- inşa ve müdafaa eden isimlere yer veriliyor.

Seride değerlendirmeye alınan filozoflar 'liberallerle' sınırlı değil bu arada. Liberal olup olmadığı -bir kez daha - sorgulanan John Maynard Keynes'in yanısıra, 'illiberal ilerlemenin peygamberleri' diye tavsif edilen Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx ve Friedrich Nietzsche'de ihmal edilmemiş. Derginin

takdim yazısında da belirtildiği gibi, liberalizm veya liberal dünya görüşü, özellikle 70'li yılların sonundan ve 80'li yılların başından itibaren dünya politikasına ağırlığını koydu. Yaklaşık 30 yıl süren bu devirde, komünizm ve sosyalist felsefe gibi en büyük rakip konumundaki kara bir heyula dahi mağlup edildi.

Dünyanın tarihte eşi benzeri görülmemiş bir bolluk çağı yaşadığı bu dönem, 2008'de patlayan küresel finans kriziyle birlikte sona erdi. Liberalizm ve serbest piyasalar, global çapta hâlâ başat bir seçenek ve kayda değer bir alternatif de ortada görünmüyor elbette ancak bu kadim fikir geleneğinin cilasının biraz solduğunu da kabul etmek gerekiyor. Bugünlerde liberal teorinin, dünya çapında yükselen yeni ekonomik ve politik meseleler karşısında geniş kitleleri tatmin ve ikna edecek yeni yanıtlar üretmediği yönündeki söylemler gittikçe daha çok ve daha yüksek sesle dillendiriliyor.

Bu söylemler bazen mübalağalı bir şehvetle dile getirilip liberal demokrasilerin içine düştüğü kriz tartışılırken, dünyanın hemen her yerinde yükselen popülizm dalgası, temel hak ve özgürlükleri tehdit ediyor. Öte yandan Berlin Duvarının altında kaldığı söylenen sosyalizm, ABD gibi tarihsel olarak sola ve sosyalizme epey mesafeli (hatta alerjik) toplumlarda bile taze bir ilgi görmeye başladı.

The Economist dergisinin 16 Şubat 2019 tarihli sayısı, 'The rise of millennial socialism' başlığıyla tam da bu yükselişe dikkat çekiyor. Bütün bu hengamenin ortasında, büyük liberal filozofların fikirleri özgürlük, barış ve sürdürülebilir refah vaat eden potansiyelleriyle, kitabın ortasından konuşmaya, insanlığın varoluşuna dair temel hakikatleri dile getirmeye devam ediyor. Hüner, bu kadim fikriyatın tozunu almakta, büyük liberal fikirleri günümüz problemlerine cevap verecek şekilde yeniden formüle etmekte saklı. *The Economist* dergisinin yazı dizisi, bu uzun yola çıkmak için cesaret verici bir ilk adım niteliğinde...

John Stuart Mill Çoğunluğun Zorbalığına Karşı Liberalizmin Babası Niçin Bugün Hâlâ Önemli?*

Çeviri: Hakan Şahin

John Stuart Mill altı yaşındayken Roma'nın tarihini yazmıştı. Yedi yaşındayken Eflatun'u Yunancasından hatmediyordu. Babası James, oğlu sekiz yaşındayken bir arkadaşına "John şu anda Öklid'in cebir kitabının ilk 6 cildine hakim" derken şunu da eklemiştir: "Böyle söyleyince de övünüyor gibi oluyor."

Genç Mill'in 1806'da dünyaya gelmesiyle birlikte başlayan erken eğitim süreci amaçlanan sonucu verdi: Aklın gücüne dair sağlam bir inanca sahip bir deha. Liberalizm felsefesinin önde gelen savunucusu ve 19'uncu yüzyılın siyasi tartışmalarını şekillendiren iktisat ve demokrasi fikirlerini formülleş-tiren kişi oldu. Bireysel haklar ve avamın idaresine dair düşünceleri bugün dahi yankılanmaktadır. Özellikle de bugünlerde...

Mill devrim çağında büyüdü. Demokrasi yükselişteydi. Amerika, İngiltere'den iplerini koparmıştı. Fransa, kendi monarşisini devirmişti. 1832 yılında İngiltere, ticari imtiyaz sözleşmelerini orta sınıflar için de yasal hale getiren ilk reform kanununu meclisten geçirdi. Sanayi devrimi en civcivli dönemini yaşıyordu. Doğumun sosyal sınıfı belirlediği eski sosyal düzen parçalanmaktaydı. Onun yerini neyin alacağından hiç kimse emin değildi.

Bugün pek çok insan Mill'i kendi dönemindeki acımasız kapitalizmin bedenlenmiş hali olarak görür. Amerikalı bir tarihçi olan Henry Adams Mill'den "hazreti serbest ticaret satanisti" diye bahseder. Ondaki kalan birkaç fotoğraf da onu bir nebze soğuk ve hissiz göstermektedir.

* "John Stuart Mill: Against the Tyranny of the Majority", *The Economist*, 4 Ağustos 2018.

Oysa o öyle değildir. Mill'in genç yaşlarında koyu bir faydacı olduğu doğrudur. Akıl hocası, tüm toplumsal faaliyetin temelindeki esas ilkenin "en çok sayıda insanın en büyük mutluluğu" olması gerektiğini savunan Jeremy Bentham'dır. O zamanların ekonomi bilgisine göre politik ekonominin hedefi faydayı maksimize etmektir. Charles Dickens'ın "zor zamanlar" adlı romanındaki Gradgrind gibi Mill de, ilk başlarda insanları basit hesaplama araçları olarak gören Bentham'ın izini takip etti.

Fakat sadece genç Mill böyleydi. 1873 yılındaki ölümünden sonra yayınlanan muhteşem otobiyografisinde "sevgisizlik ve korku içinde" büyüdüğünü itiraf ediyordu. Bunun sonucunda 20'li yaşlarının başında bir bunalım yaşamıştı. Daha sonraları ise hayatta Benthamcılarının "mutluluk aritmetiği" olarak atıfta bulunduğu haz ve acının muhasebesinden çok daha fazla şey olması gerektiğine inandı.

Sonra William Wordsworth ve Samuel Taylor Coleridge tarafından yazılan şiirlere yönelerek güzellik, onur ve sadakatin önemini öğrendi. Yeni estetik algısı onu ateşli reformculuktan uzaklaştırarak nazikçe muhafazakarlığa doğru sürükledi. Önceki nesiller bu kadar güzel bir sanat üretebildiyse kendi çağına sunabilecek şeylerinin de olabileceğini düşündü.

Mill, haz arayışının ancak domuzlara mahsus bir ahlak düşüncesinin temelinde olabileceğini iddia eden çağdaşı Thomas Carlyle gibi faydacılığı tamamen terk etmedi. Bunun yerine faydacılığı daha kalifiye hale getirdi. Masa oyunlarının şiirle aynı değere sahip olduğunu düşünen Bentham'ın aksine o bazı hazların diğerlerinden daha üstün olabileceği fikrini savundu. Bu tip nüansların, kendisinin artık bir faydacı olmadığı anlamına gelmesini ise reddetti. İlk başta -sözüne sadık kalmak gibi- anlık olarak herhangi bir haz yaratmayan, safiyane erdemli bir davranış gibi görünen şeyler uzun vadede mutluluğun asli unsuru olarak görülmeye başlanabilir.

Faydacılığın bu şekilde geliştirilmesi Mill'in kendine has entelektüel özelliklerinden biri olan bir pragmatizm ortaya koymuştur. Onun pek çok konuda duruşunu sınıflandırmak ya da tam olarak neye inandığını saptamak zordur. Onu büyük bir düşünür yapan şeylerden biri de kendi önermelerine nitelik kazandırmasıdır. Görüşleri hayatı boyunca evrim geçirmiş olsa da Mill, çoğunlukla mutlak fikirleri reddetmiş, dünyanın karmaşıklığını ve dağınıklığını kabul etmiştir. Filozof John Gray, Mill için "yazılarından tutarlı bir doktrin çıkması beklenemeyecek, eklektik ve geçişken bir düşünür" değerlendirmesini yapmaktadır.

Yine de Mill, tüm liberaller gibi bilhassa bireysel düşüncenin gücüne inanmıştır. “A System of Logic” (Bir Mantık Sistemi) adlı ilk hacimli çalışmasında insanlığın en büyük zaafının “test edilmemiş kanıların doğruluğuna inanarak kendini kandırma eğilimi” olduğunu savunmaktadır.

Bilgeliği, içi boşalmış ezberler ve geleneksel inançlar gibi insanları kendi adına düşünmekten alıkoyan ne varsa terk ederek elde etmiştir.

Mill tüm bunları, tartışılmamış hiçbir fikir ve uygulama kalmayınca kadar mümkün olan en geniş ölçüde açığa çıkarmayı arzu etmiştir. Bu, hem gerçek mutluluğun hem de ilerlemenin tek yoluydu. “Hürriyet Üzerine” adlı en meşhur kitabında ifade hürriyetini korumak için öne sürdüğü “zarar ilkesini” şu şekilde formüle etti: “Medeni bir topluluğun herhangi bir üyesi üzerinde onun rızasının aksine güç kullanılmasının haklı olduğu tek durum, başkalarına yönelik bir zararı önlemektir.”

Richard Reeves’in biyografisinde belirttiği gibi Mill, yaklaşmakta olan endüstriyel demokrasi çağının, insani gelişimi bazı yönlerden mümkün kılıp bazı yönlerden köstekleyeceğini düşünmüştür. Örneğin serbest ticaret konusunda (belki de dünyanın gelmiş geçmiş en büyük tekeli olan Doğu Hindistan Şirketi için uzun süre çalışmış olmasına rağmen) büyük bir coşkuya sahipti. Ona göre serbest ticaret üretkenliği artırmaktaydı. “Politik Ekonominin İlkeleri” adlı eserinde “aynı yerde herhangi bir şeyden daha fazla üretilmesine neden olan şey her ne ise, dünyadaki üretken güçlerde genel bir artışa sebep olmaktadır” şeklinde yazmıştır. Çoğunlukla tarım arazilerine sahip olanlara fayda sağlayan tarifelerin öngörüldüğü Tahıl Yasalarını (Corn Laws) eleştirmiştir.

Bununla birlikte Mill serbest ticaret lehindeki felsefi savunudan daha çok etkilenmişti: “Beşeri gelişimin bugünkü düşük seviyesinde insanların, kendilerine benzemeyen, kendilerinin aşına olduğu düşünce ve eylem alışkanlıklarına sahip olmayan diğer insanlarla irtibat kurmalarını sağlamanın kıymetini abartmak mümkün değildir.” Bu herkese uygulanabilir: “Başkalarına borçlanmaktan muaf olan tek bir millet yoktur.” Mill, anlattıklarını kendi hayatında da uyguladı. Fransa’da çok fazla vakit geçirdiği için kendi kişiliğini Fransız siyasetinin devrimci ruhuyla İngiliz ihtiyatlılığı arasında bir yerlerde görüyordu.

Demokrasi yaygınlık kazandıkça fikirlerin çatışmaya başlayacağını öngördü. İmtiyaz sözleşmeleri serbestisini genişleten, çok az sayıda seçmenin bulunduğu ve genelde tek bir kişi tarafından kontrol edilen çürük seçim bölgelerini yürürlükten kaldıran 1832 Reform Yasasını destekledi. Fransa’nın tüm erkek vatandaşlar için oy kullanma hakkını kurumsallaştıran 1848 tarihli yasasından övgüyle bahsetti. Böylece her bir seçmenin görüşü temsil edilecek

ve herbirinin bilgi sahibi olmak için gerekçesi olacaktı. Kolektif karar alma sürecine katılım Mill açısından iyi hayatın bir parçasıydı.

O aynı sebepten kadınların oy kullanma hakkını da erken dönemlerde savunanlardan biridir Mill, "Considerations on Representative Government" (Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler) adlı eserinde "Bunun (cinsiyetin) siyasi haklar açısından en az boy farkı ya da saç rengi kadar ilgisiz olduğunu düşünüyorum" şeklinde yazmıştır. 1865 yılında milletvekili olmasının ardından kadınlara oy kullanma hakkı tanınmasıyla ilgili bir yasa teklifi sundu.

Mill toplumun ilerlemekte olduğuna inanıyordu, lakin bazı tehditleri de öngörmekteydi. Kapitalizm kusurluydu, demokrasi ise kendi temelini yıkabilecek bir eğilime sahipti.

Kapitalizmi ele alalım. 1800 ile 1850 yılları arasında İngiltere'deki ortalama yıllık reel ücret artışı yalnızca yüzde 0,5 kadardı. Haftalık ortalama mesai süresi 60 saat idi. O zamanlar bazı şehirlerde beklenen yaşam süresi 30 yılın altındaydı. Mill çalışma şartlarının iyileştirilmesi için yasama faaliyetini ve işçi sendikalarını destekledi.

Kapitalizmin, onarması güç manevi zararları olabileceğinden kaygı duyuyordu. Servet biriktirmeye yönelik baskı, Mill'in takipçileri tarafından "kabullenme zulmü" olarak adlandırılan, dünyayı olduğu gibi kabul etmek biçiminde pasif bir tutuma yol açabilirdi.

Mill, özgürlük üzerine kurulan devlet fikrini çok sevmişti, fakat Amerika'nın tam olarak bu tuzağa düşmüş olmasından korkuyordu. Amerikalılar "derhal paraya çevrilemeyen türden zihinsel kültür ve bilgi türlerine karşı genel bir kayıtsızlık" sergilemekteydi. Mill, Tocqueville'in basiretli düşüncelerine kulak vererek, Amerika'yı, herhangi bir başka ülkeden daha az gerçek düşünce özgürlüğüne sahip bir ülke olarak gördü. Yoksa bir ülke, herkes için özgürlüğü resmi olarak ilan edip aynı anda kölelik kurumunu da yaşatmak gibi muazzam bir çelişkiyi başka nasıl kalbinde yaşatabilirdi ki?

Uzmanlara Övgü

Demokrasinin kendisi de fikirlerin serbest dolaşımını başka şekilde tehdit etmekteydi. Mill, sıradan insanları bağlarından koparmanın doğru olacağını düşündü. Lakin insanlar kendi tercihlerini yapmaya başladıklarında kişisel çıkarlarının dar anlamdaki cazibesine, yahut önyargılarına kapılmaya meyaldiler. İşçi sınıfına bir kez oy hakkı verildiğinde sonuç kaos olabilirdi.

Bu ise toplumun entelektüel gelişimini engelleyebilir, çoğunluğun görüşleri bireysel yaratıcılığı ve düşünceyi boğabilirdi. Buna meydan okuyup bilgelik peşinde olanlar “kamuoyu” tarafından dışlanabilirdi. Millettin iradesi egemen olduğunda uzmanlık değer kaybedebilirdi.

Netice korkutucuydu. Bireysel özgürlük kitle demokrasisi altında -paradoksal bir şekilde- eski zamanların despotik krallıkları altında olduğundan daha da kısıtlı hale gelebilirdi. Mill, bilindiği gibi bunu “çoğunluğun zorbalığı” diye ifade ediyordu. Fakat işçi sınıfının cehaletinden ne kadar endişeliyse orta sınıfın “saygın” fikirlerinden de o kadar endişeliydi.

Siyasi ve iktisadi liberalizmin doğasında bulunan bu zorbalık eğilimiyle nasıl başa çıkılabileceği üzerine düşündü. Ona göre uzmanların burada hayatı bir rolü vardı. Gelişim, ciddi çalışma için zamanı ve meyli olan insanları, (Coleridge'den ödünç alınan deyimle) “clerisy” (aydınlar zümresi) diye adlandırılan bir çeşit seküler ruhban sınıfı gerektirmekteydi. Bu zümrenin faydacı bir meşruiyeti vardı. Zümrenin üyeleri, siyaset teorisini Alan Ryan'ın ifade ettiğiyle, “herkes uyduğu takdirde insanlığın hayat kalitesini maksimize edecek” kuralları geliştirecekti.

Bunun bir çözümü eğitilmiş seçmenlere daha fazla güç vermektir. Bu izin sistemine göre okuma yazması olmayanlar veya sosyal yardım alanlar oy veremeyecekti. (Mill, Kızılderililer gibi İngiltere'nin sömürgelerinde yaşayan bazı vatandaşların da kendi kendini yönetebilme kapasitesinden yoksun olduğunu düşünmekteydi.) Üniversite mezunlarına altı oy, vasıfsız işçilere tek oy hakkı tanınabilirdi. Amaç, dünya hakkında daha derin düşünme fırsatına sahip olanlara daha çok söz söyleme hakkı tanımaktır. Düşük sınıflara siyasi ve ahlaki rehberliğe ihtiyaç duydukları hatırlatılmış olacak, öte yandan bu kesimlerin çoğu zamanla eğitilmiş sınıflara katılabilecekti.

Bu yaklaşım züppece ya da daha kötü görünse de Mill kendi döneminin aydınlarındandı. O, kadın hakları ve evrensel imtiyaz sözleşmeleri gibi 21'inci yüzyılın sosyal değişimlerini mutlaka onaylardı.

Onu ilgilendiren başka pek çok konu da olurdu. Örneğin Brexit. Mill, Brexit yanlısı olsa da olmasa da bu konuda referandum fikrinden öğrenirdi. Niçin sıradan insanlara hakkında çok az bilgi sahibi oldukları bir konuda karar yetkisi tanınsın ki? Entelektüel karışıklığından muhtemelen tiksineceği Donald Trump'ın başkanlığa yükselişini izlerken “ben demiştim” diyebilirdi. Belki de Amerika'nın böyle bir demagogu seçebilmesi için bu kadar zaman geçmiş olmasına şaşırırdı.

Atlantik'in iki yakasındaki entelektüel iklim canını sıkabilirdi. Mill, "Hürriyet Üzerine" adlı eserinde "Bir görüşün ifade edilmesini engellemenin en büyük kötülüğü, onu tüm insanlıktan çalmaktır" şeklinde yazıp şunları eklemiştir: "Eğer o görüş doğruysa insanlık yanlışı doğruyla değiştirme fırsatından mahrum bırakılmış olur. Eğer o görüş yanlışa yine en az onun kadar faydalı olan bir şeyden, doğrunun yanlışa çatışmasından doğan (doğrunun lehine) daha açık bir kavrayış ve daha canlı bir tesirden mahrum bırakılmış olur." *No-platforming* (belli kişi ve grupların kamu önünde demeç vermesini yasaklama) uygulamasından muhtemelen memnun olmazdı.

2016'dan önce liberal düşüncenin "kabullenme zulmüne" yenik düştüğünü iddia edebilirdi. Yakın zamana kadar serbest ticaretin kaybedenleri ya da "geride bıraktıkları" üzerine çok az konuşulmuştur. Pek çok liberal tüm önemli argümanların ifade edilmiş olduğunu varsayan anti-Millci bir rehavet içerisindeydi.

Bu artık devam edemez. Bay Trump'ın zaferi, liberalleri göçten serbest ticarete kadar her şeyi yeniden gözden geçirmeye teşvik etmiştir. Brexit, uygun güç merkezine ilişkin canlı bir tartışmaya yol açtı. Üniversiteler, serbest konuşma özgürlüğünün sınırlarının tartışıldığı savaş alanlarına döndü. Tıpkı Mill'in zamanı gibi kafa karışıklıklarının egemen olduğu bugünlerde, liberalizmin babasının örnek olduğu türden bir entelektüel esnekliğe ve cesarete acil ihtiyaç var.

Alexis de Tocqueville Fransız İstisnası*

Büyük liberallerin en karamsar, demokrasinin özgürlük ile uyumlu olmayabileceğinden kaygı duyuyordu.

Çeviren: Ünsal Çetin

Alexis de Tocqueville, liberal kahramanlar topluluğunun en sıra dışı üyesidir. Liberalizm en kuvvetli günlerini genellikle Anglo–Amerikan orta sınıfların arasında yaşadı. Buna karşın, Tocqueville Fransız aristokrasisinin gururlu bir üyesiydi. Liberalizm iyimserlikle demlenmeye öyle çok eğilimlidir ki, kimi zaman naifliğe bürünür. Tocqueville liberal iyimserliğin bir kötümserlik dozuyla birlikte sunulmaya ihtiyaç duyduğuna inandı. İlerleme kendiliğinden olmaktan çok uzak bir şekilde, akil hükümete ve duyarlı politikaya bağlıdır.

Tocqueville aynı zamanda en büyükler arasında yer alır. Yükselen liberal düzenin iki lokomotif vakasına dair klasik incelemeleri yazdı: ‘Amerika’da Demokrasi’ (1835–40) ile ‘Eski Rejim ve Fransız Devrimi’ (1856). Ayrıca, hem politik eylemci hem de bir düşünür olarak, Fransız liberalizminin şekillenmesine yardımcı oldu. Liberaller ve aşırı–kraliyetçiler arasında 1820’lerde gerçekleşen, Fransa’nın gelecekteki istikametine dair ‘Büyük Tartışma’nın önde gelen bir katılımcısıydı. 1849’da kısa bir süre Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı (10 yıl sonra öldü). Anglo–Amerikan orta sınıfının heyecansız mizacını belirli bir aristokratik küçümsemeye tabi tutarak, liberal geleneği genişletti ve bürokratik merkezleşmenin artan tehlikelerine işaret ederek bu geleneği derinleştirdi. Tocqueville’nin herhangi başka bir liberalden daha başarılı bir şekilde önemini kavradığı bir husus vardı, o da toplumun kolektif işleri-

* “Alexis de Tocqueville: The French Exception”, *The Economist*, 11 Ağustos 2018.

nin hükümet aracılığıyla değil, mümkün olduğunca gönüllü çabalarla halkın kendisi tarafından çekilip çevrilmesinin temin edilmesiydi.

Onun liberalizmi iki çekim kuvveti tarafından yönlendirilmişti. İlki, bireyin kutsallığına yönelik azimkâr bağlılığıydı. Politikanın amacı, insanların haklarının (bilhassa da özgür tartışma hakkının) korunmasıydı ve insanların yeteneklerinin sonuna kadar tekâmül edebilmesi için onlara alan açılmasıydı. İkincisi, onun geleceğin 'demokraside' yattığına dair sarsılmaz inancıydı. Bununla Tocqueville, seçimler ve yaygın oy hakkına sahip parlamenter demokrasiden çok daha fazlasına işaret ediyor, eşitliğe dayalı bir toplumu kastediyordu.

Fransa'da *Eski Rejim* toplumun sabit sınıflara bölünmüş olduğu inancı üzerine kurulmuştu. Bazı insanlar hükmetmek için, diğerleri ise itaat etmek için doğmuştu. Tocqueville'in Normandiya'daki ailesi gibi hükmedenler, imtiyazlara ilaveten sorumlulukları da miras olarak almıştı. Ahlaken 'kendi halkına' bakmakla ve 'kendi ülkelerine' hizmet etmekle mükelleftiler. Demokratik toplum bütün insanların eşit doğduğu fikrine dayalıydı. İnsanlar bu dünyaya aristokratlar veya köylüler olarak değil, bireyler olarak gelmişti. İnsanların en büyük sorumluluğu yeteneklerinin azamisini fiiliyata dökmektir.

Terör ve Devlet

Tocqueville'in sınıfının çok sayıdaki üyesi, demokratikleşmenin hem bir kaza hem de bir hata olduğunu düşünüyordu. Bir kazaydı, çünkü *Eski Rejim*'in daha zekice bir yönetimi 1789'daki devrimi engelleyebilirdi ve bir hataydı, çünkü demokrasi aristokratların en çok değer verdiği şeyi imha etti. Tocqueville bu düşüncelerin saçmalık olduğunu düşündü ve aristokratik imtiyazları restore etmeye yönelik kara talihli bir girişimde hayatlarını israf eden mavi kanlı akranları için kederlendi.

Tocqueville'in tefekkürünün kalbinde yatan büyük soru, hürriyet ve demokrasi arasındaki bağlantıdır. O demokrasi olmadan özgürlük olmayacağına emindi, ancak özgürlüksüz bir demokrasiye sahip olmanın mümkün olduğu endişesini hep duydu. Örneğin, demokrasi iktidarı eski aristokrasiden alıp, kadir-i mutlak merkezi devlete aktarabilir, böylelikle bireyleri çaresiz, izole atomlara indirgeyebilir. Ya da demokrasi, herkesi geleneksel akla boyun eğecek şekilde manipüle ederek özgür tartışmanın kötü bir taklidini üretebilir.

Bir Oxford akademisyeni, Sör Larry Siedentop, Tocqueville'in katkısının demokratik toplumlardaki yapısal bir kusuru teşhis etmek olduğuna işaret eder. Liberaller bir yanda birey öte yanda devlet arasındaki 'sözleşme' ile çok fazla meşgul olurlar. Öyle ki, birey ve devlet arasındaki yerel siyaset okulları

ve tamponlar olarak hareket eden, ara kademedeki topluluklara düşüncelerinde yer açmazlar.

Tocqueville liberalizmin kendi kendisini imha edebileceği uyarısını yapan ilk düşünürdü. Tocqueville devletlerin eşitlik ilkesini, iktidar birikimi yapmak ve yerel gelenekler ile yerel toplulukları ayak altında çiğnemek amacıyla kullanabileceğinden endişe etti. Böylesi bir merkezileşme her türlü habis sonuca yol açabilirdi. Kurumların çoğunu merkezi bir buyruğu takip etmeye zorlayarak budayabilirdi. Bireyleri, devletin emirlerine boyun eğmeye zorlayarak ya da onları devletin harcamalarına bağımlı kılarak, kudretli devletin karşısında bir savunmasızlık konumuna düşürebilirdi ve kendi kendini yönetme geleneklerini öldürebilirdi. Bu suretle, tek liberal ilke –eşit muamele– üç rakip ilkenin imhası ile sonuçlanabilirdi: Kendi kendini yönetme, çoğulculuk ve cebirden muafiyet.

Tocqueville, kendi ülkesinin böyle bir illiberal demokrasinin pençesine düşebileceğinden korktu; 1793'te Maximilien Robespierre yönetimi altındaki Terör döneminde olduğu gibi. Fransız devrimciler özgürlük, eşitlik ve kardeşliğe bağlılıkları tarafından çok fazla körleştirilmişti. Öyle ki, Tocqueville'in ailesinin çok sayıda üyesi dâhil, muhalifleri ezdiler ve aristokratları kılıçtan geçirdiler. Tocqueville'in ebeveynleri kurtulmuştu, fakat babasının saçları daha 24 yaşındayken beyazlamış, annesi asabi bir enkaza dönüşmüştü.

Tocqueville, geçici bir delilik olduğu ortaya çıkan katliamdan daha fazlasının olmasından korkuyordu. Devletin gücü de kolayca fark edilmez bir tehlike arz ediyordu. Monarşi, Fransız kralları iktidarı aristokratlardan merkezi hükümete doğru taşıdıkça, aşırı kuvvetli bir devleti besleyip büyütüştü. Devrim işi tamamladı. Bunu, hem yerel otonomiye hem de aristokratik iktidarı imha ederek ve bireysel vatandaşları devletin 'muazzam vesayet gücü' altında eşit kulluğa mecbur ederek yapmıştı.

Buna karşıt olarak, Birleşik Devletler demokrasinin en kaliteli halini temsil etti. Tocqueville'in 1831'de Atlantik'in öte yakasına geçmesinin görünüşteki nedeni, o dönemlerde dünyadaki en aydınlanmış sistemlerden birisi olarak görülen Amerikan ceza sistemini incelemektir. Onun asıl dileği Amerika'nın demokrasiyi özgürlükle böylesine başarılı bir surette nasıl olup da birleştirebildiğini anlamaktır. Sağlam yerel yönetimlere sahip New England kasabalarından etkilenmişti. Fakat aynı derecede, sınır yerleşimlerinin ham eşitlikçiliğine de hayran kalmıştı.

Amerikan Devriminin çocukları Fransız Devriminin çocuklarının yapmadığı şeyi nasıl olup da yapmıştı? En belirgin faktör iktidarın dağılımı-

dı. Washington'daki hükümet 'sınır ve dengelerle' disipline edilmişti. İktidar mümkün olan en alt seviyede tatbik ediliyordu. Yalnızca eyaletler seviyesinde değil, ayrıca şehirler, kasabalar ve -Fransa'da çöküşe geçmişken- Amerika'da yükselen gönüllü organizasyonlar seviyesinde. İkinci faktör onun 'tutumlar' diye adlandırdığı şeydi. Çoğu Fransız liberali gibi Tocqueville de bir Anglofil-di. Yerel kurumların işletilmesine bağlı kalan bir yönetici sınıfı ile örf ve adet hukuku gibi Britanya'nın en iyi geleneklerinin birçoğunu Amerika'nın miras olarak aldığını düşünüyordu.

Hürriyet ve Dine Dair

Amerika ayrıca din özgürlüğünün paha biçilmez avantajına sahipti. Tocqueville, liberal bir toplumun son kertede Hristiyan ahlakına dayalı olduğu inancındaydı. Hristiyanlık, dünya dinleri arasında tek başına, insanın eşitliği ve bireyin sınırsız değerini telkin ediyordu. Ancak *Eski Rejim* Hristiyanlığı devletin bir parçasına dönüştürerek, onu hakiki ruhundan mahrum bıraktı. Amerika'nın dini özgür vicdanın konusu yapma kararı, 'dinin ruhu' ile 'özgürlük ruhu' arasında hayati bir ittifak ihdas etti. Amerika, Tocqueville'in ifadesiyle, "kendi başına ilerleyen" bir toplumdur. Yalnızca iktidarı dağıttığı için değil, ayrıca sorunlarını çözmek için hükümetten medet ummaktan yerine kendi başlarına organize olma kabiliyetine sahip, kendine güvenen, enerjik vatandaşlar ürettiği için de.

Bir Volkanın Zirvesinde Uyumak

Tocqueville Amerikan demokrasisinin kusurlarını da görmüyor değildi. Dünyanın en liberal toplumunun kölelik uygulaması gerçeği karşısında -her ne kadar, diğer çoğu liberal gibi, köleliğin eninde sonunda ortadan kaybolacağı düşüncesi ile kendisini teselli ettiyse de- şaşkınlık duyuyordu. Sıradan insan kültüründen kaygı duyuyordu. Amerikalılar bir insanın kanaatinin diğerinin-kindenden daha iyi olabileceği fikri karşısında şaşırıp kalıyordu. Öyle ki, kalın kafalıları benimsediler ama yetenekli heretiklere eziyet ettiler.

Bireyciliğin egotizme dönüşebileceğinden kaygı duyuyordu. Amerikalılar, geniş toplumun bağlarından kopmuş halde kendi kalplerinin yalnızlığı içinde hapsolme riskini almıştı.

Eşitlikçilik ve bireyciliğin birleşmesi, merkezileşmenin Fransa için yaptığı şeyi Amerika için de yapabiliirdi. Bu da iktidarın gücüne karşı savunma hatlarını parçalayabilir ve onları hayırhah bürokratların besleyip büyütmesinden hoşnut, güdülecek bir tebaaya indirgeyebilirdi.

Tocqueville, korkularını paylaşan kimseler üzerinde güçlü bir tesirde bulundu. John Stuart Mill 'Otobiyografi'sinde Tocqueville'e teşekkür etmişti; çoğunluk yönetiminin nevi şahsına münhasır entelektüellerin hür tartışmayı etkilemesini engelleyebileceğine dair kendi ferasetini Tocqueville keskinleştirdiği için. 1867'de, önde gelen bir liberal politikacı olan Robert Lowe, "Efendilerimizi eğitmek zorunda olduğumuz" şeklindeki Tocqueville'ci gerekçelere dayalı olarak, kitlesel eğitimden yana çıktı. Başka liberal politikacılar oy hakkının genişletilmesine, hürriyetin bir demokrasi aşırılığında ayakta kalamayacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştı. 1950'ler ve 1960'larda Amerikalı entelektüeller, yüksek uzmanlığa dayalı kentsel toplumun halkın tercihlerini daraltmak suretiyle zayıflatabileceği şeklindeki Tocqueville ferasetine tutundular.

Daha yakınlarda, entelektüeller Lyndon Johnson'ın Büyük Toplum programının başlattığı federal hükümetin hızlı genişlemesi hakkında kaygı duydular. İktidarı yerelden federal hükümete taşımının, (yerel kurumların üzerinden silindir gibi geçmek anlamına gelse dahi) başına buyruk bürokratları 'temsilde eşitlik' gibi soyut iyilerin peşinde güçlendirmenin ve sivil toplumun zindeliğini çökertmenin, Tocqueville'in Amerikası'nın temel taşlarını imha etme eğiliminde olmasından ürktüler. Tocqueville Topluluğu tarafından, ailesinin Normandiya'daki malikânesinde kısa bir süre önce bir konferans düzenlendi. Konferansta, 'demo-karamsarlık' genel başlığı altında, demokrasinin ifade hürriyeti yasaları ile içeriden ve otoriteryen popülizmin yükselişi ile dışarıdan saldırı altında olduğu muhtelif yollar üzerinde duruldu.

Eklemeye değer ki, özgürlüğe tehdit günümüzde yalnızca 'büyük devlet'ten kaynaklanmaz. Özgürlüğe tehdit büyük şirketlerden de doğar; özellikle de, enformasyon alanında iş yapan teknoloji firmaları ve bu firmaların büyük devletle rabitasından. Devasa teknoloji firmaları (ABD'nin 1914 öncesi dönemi olan) Yıldızlı Çağ'dan bu yana görülmedik piyasa paylarının keyfini sürüyor. Bu firmalar devletle, lobilerle ve büyük kurumlarla sarmaş dolaştır; hükümet çalışanları devlet ofislerinden ayrıldıklarında bu büyük firmalar için çalışır. Bunlar, çok fazla bilgiyi 'ücretsiz' sunarak, vatandaşları bilgilen-diren haberlerin bir araya getirilmesine yatırım yapan medya kurumlarının sesini kısarlar. Daha önceki tercihlere dayalı algoritmaları kullanarak, insanlara önyargılarına uygun bilgiyi temin ederler: Sağ kesim için sağ kanat öfke, sol kesim için sol kanat öfke...

Günümüzün yükselen büyük gücü, Tocqueville'in zamanının yükselen büyük gücü Birleşik Devletler'in tam karşıtıdır. Çin, özgürlükle ittifak kuran demokrasinin değil, otoriteryenizmle ittifak kuran merkezileşmenin bir ör-

neğidir. Çin devleti ve onun kolay söz dinler teknoloji firmaları bilgi akışını şimdiye kadar hiç düşünülmemiş bir kapsamda kontrol edebilir durumda. Çin, gittikçe artan bir şekilde, Tocqueville'in uyarısını yaptığı her şeyi ete bedene büründürüyor: Devletin ellerinde merkezileşen iktidar, atoma indirgenen vatandaşlar, özgürlüğü rahat bir hayat uğruna feda eden kolektif bir rıza...

Fransa'da 1848'deki devrimden önce, Tocqueville şu uyarıyı yapmıştı: "Kıta Avrupası bir volkanın zirvesinde uyumaktadır. (...) Bir devrim rüzgârı esiyor, fırtına ufukta görünüyor." Bugün Amerika'da demokrasi tehlikeli bir yola girmiştir. Avrupa, Asya ve Latin Amerika'da popülistler ilerliyor. Otoriteryenler güç biriktiriyor. Büyük liberal mütefekkirlerin en karamsar, belki de yeterince karamsar değildi.

Ekonomi Karşı Özgürlük Keynes Bir Liberal miydi?*

İnsanlar seçim yapmada serbest olmalılar. O sorunlu John Maynard Keynes'i seçmemek onların özgürlüğü idi.

Çeviri: Cenk Sayber

1944 yılında Friedrich Hayek, Atlantic City New Jersey'deki Claridge Oteli'ndeki bir misafirden bir mektup almıştı. Mektup, Avusturya doğumlu iktisatçıyı 'Kölelik Yolu' isimli, iktisadi planlamanın özgürlük için sinsi bir tehdit oluşturduğunu mütalaa eden 'büyük' kitabı için bir methiye idi. Mektup, "Ahlaki ve felsefi olarak derin bir hisle, aynı fikirdeyim" diyordu.

Hayek'in mektup aldığı şahıs New Hampshire'daki Bretton Woods Konferansına gitmekte olan ve orada savaş sonrası iktisadi düzeni kuracak olan John Maynard Keynes'ten başkası değildi. Mektubun sıcaklığı, Hayek'in Thatcher'cı serbest piyasa uygulamalarının manevi babası; Keynes'in ise ağır güdümlü kapitalizmin koruyucu azizi olduğunu bilenleri şaşırtabilir.

Fakat Keynes, birçok takipçisinin aksine bir sol adamı değildi. "Sınıf savaşı, beni eğitilmiş burjuvazi tarafında bulacaktır" demişti, 1925 yılına ait 'Ben bir liberal miyim?' başlıklı makalesinde. Daha sonraları sendikacılar hakkında "Tiranlar, sınıfsal gösterişlerine ve benmerkezciliklerine cesurca muhalefet edilmesi gerekir" demişti. Britanya İşçi Partisi liderlerini "eskimiş bir mezhebin müntesipleri" gibi davranmakla, "yosun tutmuş, yarım yamalak bir Fabian Marksizm'i mırıldanmakla" suçlamış, "belirgin gelir ve servet eşitsizliği için sosyal ve psiko mantıksal nedenler olduğunu" belirtmiştir (mamafih onun zamanında bu derece büyük farklar yoktu).

* "John Maynard Keynes: Was he a liberal?", *The Economist*, 18 Ağustos 2018.

O zaman neden Keynes, Keynesçiliğin avukatlığına soyundu? Açık yanıt Büyük Buhran'dır. Britanya'ya 30'lu yıllarda ulaşan Buhran, birçok insanın kapitalizme inancını yerle bir etmiştir. Fakat Keynes'in birçok fikri bundan öncesine aittir.

Keynes, "Dizginsiz serbest teşebbüs bütün için en büyük faydayı sağlar" amentüsüne iman etmiş *laissez-faire* tutsaklığına teslim olmayan yeni yetişme liberallerin bir mensubu idi. Bu doktrin, Keynes'in inancına göre, hiçbir zaman için prensipte doğru olmamış ve pratikte de faydalı değildi. Devletin neyi bireysel girişime bırakması, neyi kendisinin üstlenmesi gerektiğine tek tek vakalar özelinde karar verilmesi gerekirdi.

Bu kararlar verilirken, o ve diğer liberaller, sosyalizm ve milliyetçilik, devrim ve tepkilerle uğraşmak zorunda idiler. İşçi Partisi'nin büyüyen nüfuzuna cevaben, reform yanlısı Liberal hükümet çok çalışan fakir kesime yardımcı olması amacı ile 1911 yılında hastalık ücreti, annelik yardımı ve sınırlı işsizlik yardımını içeren ulusal sigortayı getirdi. Bu tip liberaller, işsizleri, kendi hataları olmadığı halde yoksullaşmalarına izin verilmemesi gereken milli servet olarak görüyorlardı.

Bu liberal kadro, kendilerine yetemeyenlere yardım edilmesine ve ferdi olarak becerilemeyen toplu olarak halledilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Keynes'in düşüncesi de bu minvalde idi. Kendisi, işlerini diğerleri de yapmadıkça kârlı bir şekilde geliştiremeyen müteşebbisler ve diğerleri borç almadığı takdirde finansal duruşlarını iyileştiremeyen tasarruf sahipleri gibi düşünüyordu. Her iki grup da kendi gayretleri ile başaramıyorlar ve amaçlarına ulaşmadaki başarısızlıkları geri kalan herkese zarar veriyordu.

Peki, nasıl böyle oluyordu? Ekonomiler harcamaya bağlı olarak üretirler derdi Keynes. Eğer harcama zayıf ise üretim, istihdam ve gelir de buna bağlı olarak zayıf olur. Bir hayati harcama kalemi de yatırımdır: Yeni teçhizat alımı, fabrikalar, binalar ve benzerleri. Fakat Keynes, kendi başına bırakıldığı zaman serbest teşebbüsün bu tip harcamaları çok az yapacağından endişeleniyordu. Bir seferinde galeyana gelerek, Amerika'nın refah için harcaması gerektiğini iddia etmişti. Muhakkak ki ülkeler bu amaca daha az harçayarak da ulaşabilirler.

Önceki iktisatçılar daha iyimserdiler. Eğer yatırım iştahı zayıf ve tasarruf isteği kuvvetli ise, faiz oranının, bu ikisi hizaya sokulana kadar düşürülmesi gerektiğine inanırlardı. Keynes faiz hadlerinin başka bir rolü de olduğuna inanırdı. Bu görev, insanlara nakdi harcatıp ellerinde daha az likit varlık tutmaya ikna etmek idi.

Keynes'in anladığına göre, paranın cazibesi, insanların onunla ne yapılacağına karar vermeye çalışırken, satın alma güçlerini muhafaza edebilmelerinde yatıyordu. Para insana onunla hiçbir şey yapmama seçeneğini sunuyor. Eğer insanların bu seçim özgürlüğüne talepleri çok keskin ise, paradan vazgeçmelerinin tek şartı, diğer varlıkların mukayeseli olarak dayanılmaz şekilde ucuz olması olabilir. Maalesef varlık fiyatlarının o kadar düşük olması aynı zamanda sermaye yatırımlarını da baskılar ki, bu da üretim, istihdam ve kazançların düşüşüne neden olur. Düşen kazançlar, ülkenin zayıf yatırım isteğini de iyice kısıtlayana kadar tasarruf etme isteğini azaltır ve orada ekonomi çöker.

Bunun sonucu ortaya çıkan işsizlik sadece haksız değil, düpedüz verimsizdir. İşgücü, Keynes'in işaret ettiği gibi durmaz. İşlememekten dolayı işçilerin kendileri yok olmasalar bile, ekonomiye katkı yaparak geçirecekleri zaman sonsuza kadar kaybolmuş olur.

Bu tip bir ziyan dünyanın başına hâlâ bela. 2008'in başından bu yana, Kongre'nin bütçe dairesine göre, Amerikan işgücü tam istihdam haline göre 100 milyar saat daha az üretim yapmış. Keynes genellikle, kuruşun hesabını yapan memurlar tarafından, finansal doğrulukla ilgilenmeyen bir şövalye olmakla suçlanır. Fakat onun kuruşlara önem vermemesi, genel işsizliğin yarattığı ziyan ile mukayese edilemez.

Biraz pembe

Keynes'e atfedilen en önemli çare, şayet özel teşebbüs yüksek istihdamı korumak için yatırım yapmaz ise, bunun hükümet tarafından ikame edilmesidir. Keynes, çılgın kamu yatırımlarını desteklemiştir. St. James ile yarışabilmesi için Country Hall'den başlayarak Greenwich'e kadar Güney Londra'nın tekrar inşası gibi yatırımlar. Hayek'e mektubunda 'Kölelik Yolunda' ile ahlaki ve felsefi mutabıklığının iktisada uzanmadığını kabul etmiştir. Britanya'nın daha fazla planlamaya ihtiyacı vardır, daha azına değil. 'Genel Teori'de "bir miktara kadar yatırımlarda kapsayıcı devletçiliği" tarif etmiştir.

En azılı eleştirmenleri bu cümlenin özgürlük karşıtı, hatta toptancı vurgusuna yönelmişlerdir. Doğrudur ki, modern Çin'in de gösterdiği gibi, Keynesçilik otoriterlikle uyumludur. İlginç soru şudur: Eğer Keynesçilik özgürlük olmadan işleyebiliyorsa, özgürlükçülük Keynesçilik olmadan zenginleşebilir mi?

Keynes'in liberal eleştirileri çeşitli argümanlar üretirler. Bazıları onun teşhisini reddeder. Durgunlukların, iyileştirilebilir bir harcama noksanı olmadığını iddia ederler. Bunlar, yanlış yönlendirilmiş harcamaların, acı veren tedavileridir. Ekonomik çöküşler dolayısı ile özgürlük ve ekonomik istikrar

arasında bir çatışmaya neden olmazlar. Çare daha az liberalizm değil, fakat daha çoğudur: Daha serbest bir iş piyasası harcamalar durağanlaştığında ücretlerin süratle düşmesini sağlar ve bu da gayretkeş merkez bankalarına ket vurulması anlamına gelir, zira yapay şekilde baskılanmış faiz hadleri, yatırımları, sonu ekonomik küçülme olan yanlış yönlere sevk eder.

Diğerleri ise, tedavinin hastalıktan kötü olduğunu iddia ederler. Durgunlukların özgürlüklere müdahale etmek için yeter şart olmadığını söylerler. Bu acılar karşısında metanet kültürü Victoria dönemi kurumlarına hastı; altın standardı, serbest ticaret ve denk bütçe gibi; ki bunlar da hükümetlerin ellerini iyi veya kötü olarak bağlardı. Fakat 1925 itibari ile toplum bunu tolere edemezdi, çünkü artık etmesi gerektiğine inanmıyordu.

Üçüncü bir yorum ise Keynes'in teşhisini kabul ediyor fakat onun meşhur reçetesi ile, yani yatırımın kamuya açılmasıyla çatışıyordu. Geç liberaller para politikasına daha çok bel bağlamışlardır. Eğer faiz hadleri doğal yolla tasarruf ve yatırımı, yüksek gelir ve istihdama yol verecek şekilde buluşturmuyorsa, modern merkez bankaları bunu yerine getirene kadar bu hadler indirebilir. Liberaller için bu alternatifi hazmetmek, Keynesçi mali girişkenlikten daha kolaydır. Büyük çoğunluğu (ama hepsi değil), devletin ulusun parası üzerinde bir sorumluluğu olduğunu kabul eder. Hükümetin bir ya da diğer şekilde para politikasına ihtiyacı olacağı için, ekonomiyi tam potansiyeline ulaştırmaya yardım edeni seçebilir.

Her üç yorumun da çürütülen yönleri vardır. Eğer bir ekonomi kötü harcama yaptı ise, tabii ki çözümü harcamaları yeniden yönlendirmektir, onları azaltmak değil. Eğer liberal hükümetler ekonomideki baş aşağı gidişler ile boğuşmazlar ise, seçmenler gayrı liberal hükümetlere meylederler ki, bunlar liberal hükümetlerin imanlı bir şekilde korumaya çalıştığı hareketsiz kalma özgürlüğünü tehdit eder.

Son olarak, Keynes'in kendisi kolay paranın yardımcı olduğunu düşünüyordu. Sadece yeterli olup olmadığı ile ilgili şüphede idi. Ne kadar cömertçe arz edilirse edilsin ekstra nakit, şayet halk bu bonkörlüğün süreceğine inanmıyorsa, harcamayı canlandırmayabilir. Para politikası ile ilgili benzer şüpheler 2008 krizinden bu yana tekrar canlandılar. Merkez bankalarının bu felakete yanıtı umulandan daha az etkili oldu. Püristlerin istediğinden de fazla müdahaleci oldu. Merkez bankalarının varlık alımları, bazı özel sermaye (private equity) yatırımları dahil, kaçınılmaz olarak bazı grupları diğerlerinin aleyhine kayırdı. Dolayısı ile ekonomik işlerde tarafsız kalmak ile keskin bir liberal devlet olmak arasında orta yolu tutmaya çalıştılar.

Ciddi ekonomik daralmalarda, Keynesçi maliye politikası, para politikasından daha etkili olabilir. Ve eleştirenlerin korktuğu kadar da eli ağır olmayabilir. Hatta küçük ve müdahaleci olmayan bir devlet bile yatırımlar yapmak zorunda olabilir; mesela bazı altyapı yatırımları gibi. Keynes bu yatırımların, insan gücü ve malzemenin bulunmasının kolay olduğu, özel yatırımların zayıf olduğu dönemlere rast getirilmesini salık vermiştir. Yatırımın teşviki noktasında, özel teşebbüs ile kamu otoritesi arasında “her türlü orta yol arayışının” iyi olduğu fikrine sahipti. Onun fikrine göre hükümet, yatırımın tamamını yapmaktan ziyade, mesela bazı yatırımların en kötü risklerini üstlenmeli idi.

1920’ler itibari ile Britanya’da artan oranlı vergi sistemi, zorunlu ulusal sigorta gibi, maaşlardan ve işverenden tam istihdam zamanı alınıp, durgunluk dönemlerinde işsizlik maaşı olarak dağıtılıyordu. Öyle tasarlanmadığı halde, bu tip programlar iyi zamanlarda harcamalara fren, kötü zamanlarda alım gücünü arttıran “otomatik dengeleyiciler” olarak hareket ediyordu.

Bu daha öteye götürülebilirdi. Keynes 1942 yılında, ulusal sigortaya katkının kötü zamanlarda indirilip, iyi dönemlerde yükseltilmesini önerdi. Çeşitli kamu yatırımları ile kıyaslandığında bu yaklaşımın avantajları var: Bordro vergileri altyapı yatırımlarının aksine küçük bir kalem darbesi ile değiştirilebilir. Aynı zamanda ideolojik sınırları da bulanıklaştırır. Devlet, (verdiği teşviklerle mütalaa edildiğinde) en yüksek düzeyde, (vergi tahsilatı açısından bakıldığında ise) en düşük düzeyde Keynesçi’dir.

Keynes’in teorisi, hükümetin boyutu hakkında nihai değerlendirme itibariyle agnostiktir. Kendisi net ulusal gelirin yüzde 25’i oranında bir vergilendirimenin (gayrisafi milli hasılanın yaklaşık yüzde 23’ü), “kolay katlanılabilecek limit” olduğunu düşünüyordu. Harcamanın bileşenlerinden çok, hacmi ile ilgileniyordu. Yeterli olması şartı ile neyin alınacağına piyasa güçlerinin karar vermesinden gayet memnundu. Doğru yapıldığında, zaten hiç var olmayacak harcamalar ancak yanlış yönlendirilmiş olabilirdi.

Keynesçilik uçlara taşınabilir elbette. Eğer harcamaları canlandırmada çok başarılı olursa, ekonominin kaynakları üzerinde baskı yaratarak kronik enflasyona yol açabilir (bu olasılık Keynes’i de endişelendirmekte idi). Planlamacılar yanlış hesap yapıp gereğinden fazla müdahil olabilirler. Onların kaynakları harekete geçirme güçleri, gürültücü lobilere davetiye çıkararak, bunların hükümetten sert bir karşılık gerektirecek düzeyde saldırganlaşmasına sebebiyet verebilir. Keynes’in hep savaştığı totaliter devletler, “kaynakların merkezden yönlendirilmesi” ve “ferdin sıkı kontrol altına alınması” ile şahsi hürriyetin yok edilebileceğini açıkça gösterdi.

Fakat Keynes, Britanya'daki tehlikenin uzak olduğunu hissediyordu. Onun önerdiği planlama daha mütevazı idi. Ve bu politikaları yürüten insanlardan bazıları, sarmaşık gibi yayılan sosyalizmden herkes kadar endişeliydi. Keynes, Hayek'e mektubunda belirttiği gibi, mütevazı planlamanın, plancılar Hayek'in ahlaki pozisyonunu paylaşıyor ise, güvenli olduğunu düşünüyordu. İdeal planlamacılar müteredit olanlardır. Keynesçilik en iyi, Hayekçilerin elinde işler.

Schumpeter, Popper ve Hayek Sürgünler Direniyor*

Üç Avusturyalı sürgün entelektüel, yirminci asrın tiranlıklarına mukabele edecek bir cevap formüle etti.

Çeviri: Burak Ertaştan

İkinci Dünya Savaşı şiddetlendikçe, Batılı entelektüeller, medeniyetin yeniden ayağa kaldırılıp kaldırılamayacağı konusunda endişeye kapıldılar. Kötümserler içinde en göze çarpanı George Orwell, 'Hayvan Çiftliği'ni yazdı ve "insanlığın -hem de ilelebet- dikta ile yönetileceği" bir gelecek olarak gördüğü '1984' üzerinde çalışmaya başladı. İyimserler arasında ise totalitarizme karşı bir direniş başlatan Viyanalı üç sürgün vardı. Merkezîleşme yerine gücün (iktidarın) dağıtılmasını, rekabeti ve kendiliğinden doğan düzeni savundular. Joseph Schumpeter, 1942'de yayınlanan 'Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi'yi Massachusetts'te yazdı. Karl Popper 'Açık Toplum ve Düşmanları'nı Yeni Zelanda'da yazdı (1945). Friedrich Hayek ise 'Kölelik Yolu'nu Britanya'da yazdı (1944).

Asıl vatanları olan Viyana, tahrip edilmişti. 1900 yılında, kozmopolit ve oldukça liberal bir imparatorluk olan Habsburg hanedanlığının başkenti idi. Şehir, kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde iki dünya savaşı ile imparatorluğun dağılmasına, siyasî aşırılıklara, Nazilerin ilhakına, müttefik kuvvetlerin işgaline maruz kaldı. Graham Green, 1948'deki ziyaretinde Tuna'nın bu eski mücevherini "harap ve kasvetli bir şehir" olarak tasvir ediyordu.

Savaş ve şiddet "doğup büyüdüğüm dünyayı yıkmıştı" diyordu Popper. Schumpeter Viyana'yı "bir devletten geriye kalan küçük bir enkaz" olarak

* "Schumpeter, Popper and Hayek: The exiles fight back", *The Economist*, 25 Ağustos.

görüyordu. Hayek ise Viyana'nın şatafatlı günlerine ait ne varsa "hepsi şu an ölü vaziyette" diyordu.

Halbuki onları bu şehir şekillendirmişti. 1890 ile 1930'lar arasında dünyanın en entelektüel yerlerinden biriydi. Sigmund Freud psikanalize öncülük ediyordu. Viyana Çevresi olarak anılan filozoflar, mantık üzerine tartışıyorlardı. Avusturya İktisat Okulu ise piyasalar üzerine kafa yoruyordu. Ludwig von Mises, fiyat mekanizması ve spekülasyonun rolü hakkında çığır açıyordu. Von Mises, 1938'de "kendi anavatanının Alman Yurdu'na katılışını" müjdelemek için Heldenplatz'da bulunan Adolph Hitler'in okul arkadaşı olan filozof Ludwig Wittgenstein'in kuzeni, Hayek'in de üstadı idi.

Savaş döneminin bu üç mütefekkeri, farklı mâzilerden geliyordu. Schumpeter, taşralı bir Katolik ailede doğan son derece parlak bir maceraperestti. Popper, Yahudi kökenlere sahip entelektüel bir aileye mensuptu. Hayek ise bir doktorun oğluydu. Fakat ortak tecrübelerden geçmişlerdi. Üçü de Viyana Üniversitesi'ne gitti. Herbiri çok öfke çekti ve sosyalizmin saldırısına uğradı. Schumpeter sosyalist bir hükümette maliye bakanıydı. 1924'te, bir bankanın çöküşüyle talihi de terse döndü. Sonrasında Almanya'ya gitti. 1932'de, karısının ölümünü müteakip Amerika'ya göç etti. Hayek, Londra İktisat Okulu'na gitmek için 1931'de Viyana'dan ayrıldı. Popper ise 1937'de, tam zamanında, Avusturya'dan kaçtı.

Totalitarizm tecrübesinden geçmemiş Anglosakson ülkelerinin alicenaplığından üçü de mustarıptı. Halbuki çok sayıda uyarı işareti vardı. 1930'lardaki Buhran, devlet müdahalelerinin çoğu iktisatçıya arzuya şâyân bir şey gibi görünmesine sebep oluyordu. Sovyetler Birliği ise savaş dönemi müttefiki idi ve onun teröre dayalı rejimini eleştirmek hoş karşılanmıyordu. Lâkin ne yazık ki savaş, Britanya ve Amerika'da otoriteyi merkezileştiriyor ve tek bir ortak amaca sevk ediyordu: Zafer! Bu emir-komuta makinesinin düğmesine basılıp kapatılacağından kim emin olabilirdi ki?

Hayek ve Popper arkadaştı, fakat Schumpeter ile yakınlıkları yoktu. Bu insanlar işbirliği yapmadılar. Yine de aralarında bir işbölümü gelişti. Popper, totalitarizmin entelektüel temellerini sarsma ve nasıl hür düşünüleceğini izah etme peşinde koştu. Hayek, ekonomik ve politik gücün dağıtılması zaruretinin hayatiyetini göstermeye çalıştı. Schumpeter ise piyasa ekonomisinin yakıtını (enerjisini) tanımlamada yeni bir metafor bulup getirdi: Yaratıcı yıkım...

Gurbet yılları

Popper ile başlayalım. ‘Açık Toplum’u yazmaya, Hitler’in Avusturya’yı işgalinden sonra karar verdi ve bu kitabı “savaş çabam” olarak tarif etti. Kitap, ‘tarihsicilik’e veya dünya ile ilgili kapsamlı kehanetlerde bulunup bireyin iradesini talî konuma düşüren ve tarihin kanunları olarak izhar edilen büyük teorilere çatarak başlar. Elitler tarafından yönetilen katmanlı (hiyerarşik) bir Atina’ya inanan Eflatun, şimşekleri ilk üstüne çeken kişidir. Hegel’in metafiziği ve devletlerin bir ruhu olduğu yönündeki ısrarı “hayret verici” bulunur ve kaale alınmaz. Popper, Marks’ın kapitalizm eleştirisini sempatiyle dinler, fakat öngörülerinin zorba bir dinden bir parça daha iyi olduğu kanaatindedir.

1934’te Popper, hipotezlerin geliştirildiği ve bilimadamlarının onları çürütmeye çalıştığı bir vasat olan bilimsel yöntem üzerine yazmıştı. Çürütülemeyen herhangi bir hipotez, bir nevi bilgidir. Hakikatin bu şartlı ve sade ifadesi ‘Açık Toplum’da tekrar hatırlatılır. Popper “Büyük adamlara hürmet etme alışkanlığımızı terk etmeliyiz” iddiasındadır. Sağlıklı bir toplum, merkezî bir yönetimi değil fikirlerin rekabetini ifade eder ve eleştirel düşünce, onları kimin ortaya koyduğunu değil bizatihi hakikatleri araştırır. Marks’ın iddiasının aksine, demokratik siyasalar ‘fuzulî maskaralıklar’ değildir. Mamafih Popper, değişimin ütopyik rüyalar ve her şeyi bilen seçkin bir zümre tarafından hayata geçirilen büyük ölçekli planlarla değil, deneme-yanılma yoluyla ve adım adım gerçekleşebileceğini düşünüyordu.

Hayek, Popper’ın beşerî bilgi konusundaki görüşünü benimsedi ve yaydı. ‘Kölelik Yolu’nda bir noktayı iyice ve acımasızca vurgular: Kolektivizmin yahut müşterek bir gaye etrafında kenetlenmiş toplum özleminin, aslında özgürlüğü yanlış tarif ettiği ve onun için bir tehlike oluşturduğu. Sanayi ekonomisinin karmaşık yapısı “mahdut bir sahadan daha fazlasının tetkikini, herhangi bir insan için imkânsız” kılmaktadır. Hayek, piyasa mekanizması olmadan sosyalizmin kaynakları tahsis etmesinin ve milyonlarca bireysel tercihi uyumlulaştırmasının bir yolu olmadığını öne süren von Mises’in çalışması üzerinde yoğunlaştı. İnsanların son derece geniş çeşitlilikteki isteklerini karşılamanın imkânsızlığı yüzünden merkezden planlanan bir ekonomi, doğası gereği, ceberut baskıcı olacaktır. İktisadî gücün yoğunlaşması, siyasî gücü de teksif eder. Bunun yerine Hayek, rekabete açık bir ekonomi ve idare biçiminin, “beşerin beşer üzerine tatbik ettiği gücün adem-i merkezileştirilmesiyle asgariye indirildiği yegâne sistem” olduğunu öne sürer. Demokrasi, özgürlüğü “korumanın bir aracı”dır.

Schumpeter, bir yapbozdur (Daniel Stedman Jones, neoliberalizm tarihini ele alan eserinde onu Viyanalı üçüncü mütefekkir olarak taltif eder). İktisadî dalgalanmaların tarihi üzerine cüsseli bir eser olan bir önceki kitabı, 1930'larda unutulup gitmişti. Onun devamı niteliğindeki 'Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi' kitabını yirminci asrın en büyük eserlerinden biri olarak tanımlamak, şimdilerde çok moda. Tumturaklı ve lafı çok uzatan bir dile sahip kitabın bölümleri, Popper'ın çılgınlık diye gördüğü türden kehanetlere ayrılmıştır. Kapitalizmin yerini ergeç sosyalizmin alacağı iddiasının -zira kapitalizm, taraftarlarını uyuşturmaktadır- Schumpeter'in müstehzî bir ifadesi olduğu düşünülmektedir bazen. Zira bu kitap, tıpkı çamurun ortasındaki bir altın külçesi gibi, kapitalizmin gerçekte nasıl işlediğinin, bürokratların veya iktisatçıların değil işadamlarının gözüyle anlatıldığı harikulâde fikirler içermektedir.

Keynes 1936'da 'Genel Teori'sini yayınlayana dek iktisatçılar, iktisadî dalgalanmalarla ilgilenmediler. Schumpeter farklı bir dalgalanma türü üzerinde durdu: Yenilik (*innovation*) ile gelen daha uzun bir dalga. Tekel kârı elde etme beklentisiyle harekete geçen girişimciler buluşlar yapar ve seleflerini [kendilerinden önce piyasada bulunanları] silerler. Derken, silinme sırası bir gün onlara gelir. Teknolojik ilerlemeyi meydana getiren, plancıların planladıkları değil, doğumun ve ölümün bu "mütemadi fırtınası"dır. Kapitalizm -eşitlikçi olmasa da- dinamiktir. Firmalar ve sahipleri, sınırlı ve geçici bir rekabet üstünlüğüne sahiptir sadece. Bir defasında Schumpeter "her sınıf bir otele benzer" diye yazmıştı, "hep doludur, lâkin farklı insanlarla." Galiba Viyana bankacılık endüstrisindeki fırtınalı günlerini hatırlıyordu.

1940'larda Hayek, Popper ve Schumpeter kolektivizme, totalitarizme ve tarihsiciliğe karşı güçlü bir saldırı başlattı ve liberal demokrasi ile piyasa değerlerinin (erdemlerinin) ihyası için harekete geçtiler. Kapitalizm (Marksistlerin inandığı gibi) savaş çığırtnaklığı yapan bir sömürü makinesi değildir. Keza statik bir oligarşi ve sonu krize çıkan bir yol da değildir. Hukukun hakimiyeti ve demokrasi ile bir arada uygulandığında, bireylerin özgürlüklerini teminat altına almanın en iyi yoludur.

Köleliğin yeni şekli

Yürüttükleri çalışmalar farklı biçimlerde karşılandı. Popper kitabını yayınlamak için mücadele veriyordu (kitap uzundu ve kâğıt hâlâ karneye tâbiydi). 1947'e gelindiğinde Schumpeter, usta işi tabir edilen bir eserle şöhreti yeniden yakaladı. Hayek'in çalışması ise Amerika'da Reader's Digest'ta boy gösterip kısa sürede onu şöhrete taşıyana dek pek az tesir yaratmıştı. Bu üç kişinin

yolları, zamanla ayrıldı. 1946'da Britanya'ya taşınan Popper, bilim ve bilgi konularına tekrar yöneldi. Schumpeter 1950'de öldü. Hayek ise serbest piyasa iktisatçılarının kurduğu Chicago Okulu'nun göz bebeği ve devletin keskin bir münekkidi hâline geldiği Michigan'a taşındı.

Mamafih, ortak tavırları zamanla kök saldı ve büyüdü. Piyasa ve birey vurgusu yapan Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'ın da aralarında bulunduğu yeni nesil iktisatçı ve siyasetçilerin öne çıkmasıyla, Keynesçilik ve millileştirme politikaları 1970'lerde akamete uğradı. 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çökmesi, Popper'ın büyük tarihsel şemaların saçmalığına yönelik güçlü itirazlarının haklılığını ortaya koydu. Silikon Vadisi'nin anabilgisayar (mainframe) ve kişisel bilgisayardan internete ve cep telefonlarına uzanan sürekli yeni buluşları ise, Schumpeter'in girişimcilere güvenini haklı çıkardı.

Bu üç Avusturyalı, ortada dolaşan eleştirilerden de hayli nasibini aldı. Entelektüel ateşleyicisi (Nazizm'den ziyade) sol kanat ideolojiler olan bu eleştiriler, muhteva itibarıyla tarafgir bulunabilir. Schumpeter, Nazizm'in yükselişine bigâne kalmıştır. Hayek ve Popper'a göre ise, faşizmin yarattığı dizginlenmemiş yıkım apaçık ortada idi. Her ikisi de, Marksizm'in ve faşizmin köklerinin aynı olduğunu öne sürüyorlardı: Kolektif bir kadere olan iman, ekonominin müşterek bir gaye doğrultusunda yönetilmesi ve talimatların kapalı-devre (kendi kendini seçen) bir elit grubu tarafından verilmesi lüzumunda ısrar...

Bir başka eleştiri ise, vahşi piyasayı ehlileştirme konusuna -hele de 1930'larda, işsizliğin yarattığı perişanlık ortada iken- pek az vurgu yaptıkları yönünde. Aslına bakılırsa Popper, işçilerin çalışma şartlarıyla yakından alâkadar olmuştur. Fabrikalarda helak olan çocuklarla ilgili Marx'ın yazdıklarından bu yana yürürlüğe konulan emek regülasyonlarından 'Açık Toplum'da sitayişle bahseder. Pragmatik politikaların zamanla her konuda gelişme sağlayabileceğini düşünüyordu. 1940'lı yıllarda Hayek, sonraki dönemlerine nispetle o kadar ılımlıydı ki, "sağlığını ve çalışma gücünü korumaya yetecek kadar dahi olsa, asgari seviyede bir beslenme, barınma ve giyinme imkânı herkese sağlanmalıdır" şeklinde yazabiliyordu. Ekonomik dalgalanmalar, o dönemin "en can alıcı sorunlarından biri" idi. Daha az merhamet emaresi gösteren Schumpeter ise, yaratıcı yıkımın sosyal sonuçları ile ilgili büyük çelişkiler içindeydi.

Avusturyalı bu filozoflar açısından değişen bir şey yok. İstibdat, Çin'de daha da sertleşiyor. Türkiye'de, Filipinlerde ve diğer yerlerde demokrasi geriliyor. Amerika'da ve Avrupa'da popülistler yükselişte: Faşist köklere sahip bir parti, Viyana'da koalisyon hükümetinde. Batı'daki kamusal havanın bozulmasından

üçü de kaygı duyardı. Fikirlerin rekabeti yerine sosyal medyanın kabileci hid-deti, Amerikan kampüslerinde sol fanatizm, sağda ise korku tellallığı ve yanlış bilgilendirme revaçta.

Bu üçlü, özgürlük ve ekonomik gelişme arasında şu günlerde teknolojinin daha da şiddetlendirdiği gerilime beraberce ışık tuttular. Hayek ve Popper bireysel özgürlük ve etkinliğin birbirinin yol arkadaşı olduğunu ta 1940'larda öne sürmüşlerdi. Özgür ve adem-i merkezi bir toplum, milyonlarca kişi arasında dağılmış bilgiyi sadece tahmin edebilen plancılardan daha iyi kaynak tahsisi yapabiliyordu. Bugün ise, tam aksine, merkezî bir sistem daha verimli olabilir. Büyük veri, teknoloji firmalarına ve hükümetlere, ekonomiyi tümüyle 'görme' ve Sovyet bürokratlarının becerebildiğinden çok daha etkin bir şekilde koordine etme imkânı verebilir.

Schumpeter tekellerin yeni rakiplerce alt edilecek geçici kaleler olduğunu düşünüyordu. Bugünün dijital seçkinlerinin yeri ise sağlam görünüyor. Popper ve Hayek, bireylerin kendi kişisel veri ve kimliklerine sahip çıkabilmesi için internetin adem-i merkezileşmesi yönünde kavga veriyor olabilirlerdi. Dağıtılmaması halinde gücün her zaman tehlikeli olacağı uyarısında bulunacaklardı

Berlin, Rawls ve Nozick Hüküm Rawls'un*

Savaş-sonrası dönemin üç liberal düşünürü, bireysel özgürlüğün anlamını inşa etmek üzere çabaladılar.

Çeviri: Aşkın Baysal

Bir tanımına göre liberal insan, kişisel hakları savunan ve keyfi güce karşı çıkan biridir. Ancak bu tanım, size hangi hakların önemli olduğu hakkında bir şey söylemez. Sözelimi siyasi kampanya yürüten bazıları cinsiyet değiştirenleri, kadınları ve azınlıkları zorbalık olarak gördükleri sosyal normlardan, hiyerarşilerden ve dilden kurtarmak istediklerini söyler. Karşıtları ise bu çabanın, cinsiyet meselesi hakkındaki açık sözlü tartışmayı sansürleyerek veya azınlık kültürlerinin yarışıp kaynaşmasına engel olarak, bireylerin yaptıkları ve söyledikleri üzerinde bir sınırlamaya sebep olduğunu söyler. Bu tür 'kimlik politikası' savunucuları, hak mücadelesi için adaletsiz iktidara karşı durduklarını iddia ederler. Ancak diğer yandan muhalifleri de aynı iddiayla ortaya çıkarlar. Peki iki taraf da 'liberal' olduğunu iddia ediyorsa, o zaman bu kelimenin hiçbir anlamı yok mu aslında?

Bu mesele yeni değil tabii. Isaiah Berlin, 1958 yılında Oxford'da bunu, liberal düşüncedeki en can alıcı fay hattı olarak tanımlıyordu. Bir tarafta özgürlüğün, en iyi ifadeyle 'engellenmeme' olduğunu söyleyen 'negatif' özgürlük savunucuları mevcut. Negatif özgürlük hiç kimsenin komşusunun malına zorla el koyamayacağını veya ifade üzerinde herhangi bir yasal kısıtlama olmamasını teminat altına alan özgürlüktür. Diğer tarafta ise -müdahale etmeyi gerektirse bile- daha tatminkar ve otonom hayatlar peşinde koşmak üzere bireyleri güçlendirmeyi hedefleyen pozitif özgürlük müdafisi-

* "Berlin, Rawls and Nozick: Rawls rules", *The Economist*, 1 Eylül 2018.

leri var. Pozitif özgürlük sözgelimi devlet vatandaşlarını eğittiğinde ortaya çıkar. Aynı özgürlük, hükümetin yüksek faizli borç gibi zararlı ürünleri yasaklamasını da beraberinde getirebilir (gerçek anlamda özgür bireyler bu zararlı ürünleri niye tercih etsin ki?).

Berlin, pozitif özgürlükte, kötü amaçla kullanılacak entelektüel bir el çabukluğunun varlığını fark etmişti. 1909'da Riva'da doğmuş biri olarak, Rusya'da 1917 devrimleri sırasında yaşadıkları ona, 'şiddete karşı kalıcı bir korku' kazandırmıştı. Ailesi 1920'de Letonya'ya geri dönmüş, ardından buradaki maruz kaldıkları anti-semitizm nedeniyle Britanya'ya göçmüştü. Berlin'in parlak bir akademik kariyeri ilerledikçe, Avrupa Nazizm ve komünizm tarafından tahrip edildi.

Pozitif özgürlük çerçevesinde devlet, insanlara içlerindeki, zihinlerindeki kötülüğü bertaraf etmekte yardımcı olur denilerek meşrulaştırılır. Bu ise devlete, ne söylediklerinden bağımsız olarak insanların gerçekte ne istediğine karar verme hakkı tanır. Devlet bundan yola çıkarak, daha sonra özgürlük adına insanlar üzerinde zor kullanmaya da yönelebilir. Nitekim faşistler ve komünistler de, bütün etik meselelere yanıt veren ve kendisini ancak yeterince ehil olanlara açık eden daha büyük bir hakikate eriştiklerini iddia ederler. O zaman bireysel tercihe kim ihtiyaç duyar ki?! Herkesin malumu olmayan bu hakikat bir de sınıf, din veya ırk gibi belirli bir grup kimliğine aitse, özgürlükten sapmanın maliyetinin bilhassa ağır olacağını söyler Berlin.

Pozitif özgürlüğü reddetmek devleti tümüyle reddetmek değildir, daha ziyade değişik tokuşların ancak arzulanan şeyler arasında olduğunu kabul etmektir. Peki o zaman, parayı yeniden bölüşüm mekanizmalarıyla fakirlere dağıtmanın aslında onların hareket özgürlüğünü artırdığı argümanına ne dersiniz? Özgürlük "onun icra edilmesi için gerekli koşullar" ile karıştırılmamalıdır diye yanıtlar bu soruyu Berlin. "Özgürlük özgürlüktür, eşitlik, hakkaniyet, adalet, kültür, mutluluk veya rahat bir vicdan değildir. Ortada birbirleriyle çatışan pek çok hedef vardır ve hiçbir hükümet bunlar arasında yanılmadan bir seçim yapamaz. İnsanların iyi bir yaşam inşa etmek üzere kendi seçimlerini yapmakta neden özgür olması gerektiğinin açıklaması budur.

Bununla birlikte, söz konusu özgürlük için en uygun iklimin ne olduğunu belirlemek, üstesinden gelinmesi gereken en büyük mesele olageldi. Bu konuda esas alınabilecek ilkelerden biri zarar prensibidir. Devletler yalnızca başkalarına zarar verecek tercihleri önlemek amacıyla devreye girmelidir.

Ancak bu güç kullanımı konusunda pek de yeterli bir kural değildir, çünkü liberallerin çoğunlukla cevaz verdiği birçok 'zarar' mevcuttur. Yeni bir

müteşebbis yerleşik bir işadamının iflas etmesine sebebiyet vererek ona ‘zarar verebilir’ sözcüğü.

20. yüzyılda devlet ile birey arasında daha sağlam bir sınır çizmek üzere atılan en kayda değer adımlardan biri, Harvard’lı filozof John Rawls tarafından 1971’de atıldı. Rawls’un yarım milyondan fazla kopya satan ‘A Theory of Justice’ adlı kitabı, siyaset felsefesini yeniden canlandırdı ve sonraki on yıllarda liberaller arasındaki tartışmaların dayanak noktası oldu.

Kitap bir düşünce deneyi vazedir: Cehalet örtüsü... Bu öyle bir örtüdür ki, insanlar kendi yeteneklerinden, sınıflarından, cinsiyetlerinden ve hatta tarihteki hangi nesle mensup olduklarından dahi habersizler. Rawls’a göre, insanların örtünün ardında ne olacağı konusunda anlamaya varması üzerinde düşünerek, neyin adil olduğunu tespit etmek mümkündür.

Rawls, insanların başlangıçta, herkese eşit şartlarla sunulabilecek devredilemez ‘temel özgürlükler’in en kapsamlı şemasını her şeyin üzerinde tutacağını iddia ediyordu. Temel özgürlükler, insanların kendilerine özgü ahlaki muhakeme yetilerini kullanmaları için gerekli olan haklardır. Berlin, çatışan fikirler arasında seçim yapma yetisinin insan varlığının temelini oluşturduğunu düşündüğü gibi, Rawls da, akıl yürütme kapasitesinin insanlığa sahip olduğu esas değeri temin ettiğini savunuyordu. Temel özgürlükler arasında düşünce, örgütlenme ve meslek edinmenin yanı sıra sınırlı bir kişisel mülkiyet hakkı vardır. Ancak sınırsız servet birikimi yapmaya imkan sağlayan geniş mülkiyet hakları bu kapsamda yer almaz. Bunun yerine Rawls, cehalet örtüsünün pazarları düzenleme konusunda iki prensip sunduğunu düşünür. Öncelikle statü ve servet imkanları için bir fırsat eşitliği var olmalıdır. İkincisi, eşitsizliklere ancak en düşük refaha sahip olanlara fayda sağladıkları takdirde müsaade edilebilir –buna ‘farklılık ilkesi’ denir. Yani eğer zenginlik üretilecekse bu en aşağılara kadar yayılabilmelidir. Rawls’a göre, ancak böyle bir kural, toplumu gönüllü katılımcılardan oluşan bir işbirliği teşebbüsü olarak ayakta tutabilir. Böyle bir durumda en fakir olan bile, diğerlerinin başarısının kendisini desteklediğini, kösteklemediğini bilecektir. Rawls’un kendi felsefesine koyduğu adla “hakkaniyet olarak adalet” (justice as fairness) içinde “insanlar diğer insanların kaderine ortak olacaklardır.”

Rawls, kitabının kamuoyu nezdindeki başarısını, Sivil Haklar Hareketi ve Vietnam Savaşına muhalefet de dahil olmak üzere o dönemki siyasi ve akademik kültürle yakaladığı uyuma bağlardı. Kitap, sol kanat liberalizminin, hippilerin marihuana dumanları içinde hayal ettiği bir şey olmanın ötesinde ciddi felsefi köklere sahip olabileceğini de ispat ediyordu. Bugün ise cehalet

örtüsü kavramından, genellikle daha fazla yeniden bölüşümü savunmak üzere istifade ediliyor.

İroniktir, kitabın yayınlandığı 1971'den sonra zengin dünya, çoğunlukla tam aksi yönde hareket etti. Hükümetler refah devletini inşa etmişken, pazarları deregüle ettiler. Çok kazananlardan alınan vergiler düşerken, refahtan alınan paylar azaldı ve eşitsizlik arttı. Doğru, en fakirler ortak büyümeden faydalanabildiler ancak 1980'lerin reformcuları, özellikle de Margaret Thatcher ve Ronald Reagan Rawls taraftarı değillerdi. Onlar, Rawls'un Harvard'daki çağdaşı Robert Nozick'ten daha fazla ilham alıyorlardı.

Nozick'in 1974'te yayınlanan 'Anarchy, State and Utopia' adlı kitabı, Rawls'un yeniden bölüşümcü adalet fikrine tam bir saldırı idi. Rawls liberalizmi, mülkiyet haklarını değerden düşürürken, Nozick bu hakları yükseltiyordu. Nozick'e göre diğer özgürlük biçimleri bireyler üzerindeki ahlak dışı zorlamaların müsebbibiydi. İnsanlar farklı yeteneklere sahipti ve yeteneklerinin meyvelerini başkalarıyla paylaşmaya mecbur edilemezlerdi.

Nozick, yeniden bölüşümcü adaletin tutarlılığını da sorguluyordu. Adil olduğu düşünülen bir servet bölüşümü durumu hayal edin. Sonra da çok sayıda insandan herbirinin, Wilt Chamberlain'i (o zamanın en ünlü NBA oyuncusu) basket oynarken izlemek üzere 25 sent ödediğini varsayın. Sonuçta ortaya çok daha zengin bir Wilt Chamberlain çıkaran bir yeniden bölüşüm gerçekleşecektir. Eğer başlangıçtaki bölüşüm durumu gerçekten adilse, bu işlemde insanlar tamamen kendilerine ait olan kaynaklarla ve tümüyle gönüllü bir şekilde bir alışveriş yapmış olacaklardır. Peki o zaman işlem neticesinde ortaya çıkan yeni durumla ilgili sorun nedir? Özgürlük kalıpları yıkar der, Nozick. Adalet, keyfi bir servet bölüşümü talep edemez.

Nozick'in çalışması, o sıralar revaçta olan küçük devlet lehtarı felsefeye katkıda bulundu. 1974 yılında Friedrich Hayek (Thatcher'ın gözde düşünürü) ekonomi dalında Nobel Ödülü aldı. İki yıl sonra ödül bu sefer Milton Friedman'a verildi. Böylece dünya sağa kaymasına rağmen, Nozick'çi olacak kadar da ileri gitmedi. 'Anarchy, State and Utopia' minimal, 'gece bekçisi' hüviyetinde bir devlet istiyordu yalnızca. Oysa geniş hükümet harcamaları, vergilendirmeler ve düzenlemeler varlığını sürdürdü. Bütün eşitsizliğine rağmen ABD bile daha ziyade Rawls'çu kaldı muhtemelen.

Çok fazla ütopya

Rawls, en ateşli eleştirilerinden birini kendi solundan alageldi. Irk ve cinsiyet eşitsizliğine ilgi duyan bu kesimler, Rawls'un çalışmalarını çoğu zaman

şatafatlı bir münasebetsizlik olarak gördüler. Buna göre hem Rawls hem de Nozick 'ideal teoriyi' tatbik ediyorlardı –mevcut eşitsizliklerin nasıl giderilebileceği konusunda karar vermek yerine, mükemmel bir toplumun nasıl olacağı hakkında varsayımlar üretiyorlardı. Sözelimi Rawls'un fırsat eşitliği ilkesinin, olumlu eyleme veya pozitif ayrımcılığın diğer herhangi bir biçimine cevaz verip vermediği açık değildir. Rawls 2001 yılında, "mevcut ayrımcılık ve imtiyazlardan kaynaklanan ciddi problemlerin [hakkaniyet olarak adalet] ajandasında" yer almadığını yazıyordu. Nozick ise, mülkiyet hakları ile ilgili görüşlerinin yalnızca mülkiyetin adaletsiz yollarla temin edilmemiş olması (sözelimi köle emeğinin kullanılmamış veya arazilerin zorla ele geçirilmiş olması) şartıyla uygulanabileceğini kabul ediyordu.

Rawls aynı zamanda gündelik politikadan ziyade kurumlarla meşguldü. Bunun bir sonucu olarak, Rawls felsefesinin günümüz meseleleri hakkında söyleyecekleri kurusıkı olmaktan öteye geçemez. Sözelimi feministler onun, aile hakkındaki görüşlerini detaylandırmak üzere çok az gayret sarf ettiğini sık sık söylerler. Rawls'un bu konudaki ana reçetesi, erkekler ve kadınlar arasındaki etkileşimlerin gönüllü olması gerektiği şeklindedir. Bu ise, bireysel tercihleri belirlediği söylenen toplumsal normlarla giderek daha çok ilgilenen bir harekete pek de yardımcı olmaz.

Rawls felsefesinin kimlik siyaseti konusunda çok az destek sunduğu açık ortadadır. Bugünün solu, gittikçe artan bir şekilde, konuşmayı, söylenenin söyleyenin kimliğinden hiçbir şekilde ayrı düşünülmediği bir iktidar pratiği olarak değerlendirir. Nitekim bazı üniversite kampüslerinde, ataerkillik ve beyaz ayrıcalığı kavramları hakkında şüphe beyan eden ya da cinsiyet normlarının keyfi olmadığını iddia eden muhafazakar konuşmacılar, konuşmaları engellenmesi gereken saldırganlar olarak muamele görüyor. 'Erbilmişlik' (mansplaining) kelimesinin anlamı da, erkeklerin kanaatlerini ayrıntılı bir şekilde ifade ettiği her biçimi, kimsenin okumaya mecbur edilmediği yazılı ifade biçimlerini bile, kapsayacak şekilde evrilmektedir. İddiaların 'yaşanmış tecrübelere' dayanması gerektiği söyleniyor.

Rawls'çu bir liberal toplumun işleyişi böyle değildir. Rawls, insanların, cehalet örtüsü hakkında düşünülerek varılabilecek, ortak ve tarafsız bir rasyonaliteye sahip olduğuna ve bunun ifade hürriyetiyle güçlendirilebileceğine ilişkin temel nosyona bel bağlar. Eğer söylenenler söyleyenin kimliğinden ayrıştırılamıyorsa ve eğer ifade aslında farklı grupların iktidar için mücadele ettikleri bir savaş meydanı ise, o zaman proje baştan ölüme mahkumdur.

Rawls, ideal bir toplumun istikrarının "kapsayıcı bir konsensüse" dayandığını düşünüyordu. Herkes, muhalifleri iktidarda olsa bile, demokratik projeye

yatırım yapmaya devam etmek üzere çoğulculuğa yeterince bağlı olmalıdır. ABD, Britanya veya başka bir yerdeki, tarafların birbirini tolere edemediği kutuplaşmış siyaset, bu ideale hayat şansı tanımaz.

Grup kimliği evrensel değerlerin üzerine ne kadar çıkarılırsa, tehdit de o ölçüde büyüyecektir. ABD’de solda yer alan bazıları, kendi fikirlerini benimsemiş insanları ‘woke’ (uyanık, uyutulmamış) diye tanımlıyor. Cumhuriyetçi Parti’yi Nozick’çi liberteryenizmden epey uzaklaştırmış Donald Trump’ın bazı taraftarları ise, kendilerinin ‘kırmızı hapı’ aldıklarını söylüyorlar (Matrix filmine bir gönderme; filmde kırmızı hap, karakterlerin hakikatin gerçek doğasının farkına varmasını sağlıyor). İki vakada da kullanılan dil, yalnızca aydınlanmış olanların keşfedebileceği gizli bir hikmetin varlığına işaret ediyor. Bu, gerçekten özgür olabilmek için böyle bir keşfin şart olduğunu söylemekten çok da uzak değildir. Ki, Berlin böyle bir iddianın zorbalığa götüren ilk adımlardan biri olduğu konusunda uyarıda bulunmuştu.

İyi haber şu ki, çoğulculuk ve gerçek liberal değerler hâlâ rağbet görüyor. Birçok insan birey olarak muamele görmek istiyor, herhangi bir grubun üyesi olarak değil; ve yalnızca kimin söylediğinden ziyade ne söylendiğine dikkat ediyorlar. Kamusal yaşamla ilgili pek çok sıkıntı, esasen sosyal medyadaki veya kampüslerdeki havayı yansıtıyor, genel olarak toplumu değil. Çoğu öğrenci kampüslerdeki radikal sol hareketlere dahil olmuyor. Liberal demokrasi savunucuları, hepsi de bireylerin büyük grupların baskısına direnebilmesi için özgür olmaları gerektiğini vurgulayan savaş sonrası dönemin büyük liberallerini, o veya bu şekilde hatırlatma konusunda iyi iş çıkarıyorlar. Liberal düşüncenin başladığı yer de burasıdır.

Rousseau, Marx ve Nietzsche

İlliberal İlerlemenin Peygamberleri*

Onların adıyla kötü işler yapıldı.

Çeviri: Alim Yılmaz

Liberalizm geniş bir kilisedir. Robert Nozick gibi liberteryenlerden John Maynard Keynes gibi müdahalecilere kadar uzanmaktadır. Friedrich Hayek gibi sınırlı devlet fundamentalistleri, John Stuart Mill gibi pragmatistlerle omuz omuza vermişlerdir.

Fakat sınırlar mevcuttur. Son özetimiz, üç anti-liberalin (Jean-Jacques Rousseau: Fransız aydınlanmasının süper starı, Karl Marx: 19. yüzyılın Alman devrimci komünisti, Friedrich Nietzsche: Marx'tan 30 yaş küçük, felsefenin büyük muhaliflerinden biri) hususi yönlerine ihtilaf teşkil eden keskin bir liberalizm tanımını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Her birinin muazzam ve farklı bir fikir evreni bulunmaktadır. Fakat hepsi liberal ilerleme fikrinden uzaktırlar.

Liberaller her şeyin daha iyiye gittiğine inanırlar. Zenginlik artmaktadır, bilim anlamayı derinleştirmektedir, bilgelik yayılmaktadır ve toplum gelişmektedir. Fakat liberaller Pollyannacı değildirler. Aydınlanmanın Fransız ihtilalini doğurduğunu ve ölümcül teröre yol açtığını görmektedirler. İlerleme daima tehdit altındadır.

Ve böylece liberaller, ilerleme için gerekli koşulları açıklamaya çalışırlar. Onlara göre söylem ve hür konuşma iyi fikirleri yaratır ve yayar. Gücün tekelleşmesine karşıdırlar çünkü dominant gruplar ayrıcalıklarını kötüye kullanma eğilimindedirler; başkalarını baskı altına alırlar ve kamusal menfaate

* "Rousseau, Marx and Nietzsche: The prophets of illiberal progress", *The Economist*, 8 Eylül 2018.

zarar verirler. Liberaller bireysel itibarı onaylayarak, kim olursa olsun başkalarının inançlarını değiştirmeye zorlanamayacağına inanırlar.

Rousseau, Marx ve Nietzsche kendileri bakımından bu görüşleri kabul etmezler. Rousseau ilerlemeye kuşkuyla bakar. Marx'a göre ilerleme zorunludur, fakat sınıf çatışması ve devrim sürecinde gerçekleşir. Nietzsche toplumun hiçliğine içine düşeceğinden korkar fakat herkesin içinde taşıdığı kahraman kurtarıcısı Übermensch (üstinsan)'e müracaat eder. Bu saikler ile kendilerini takip edenler, onların namına kötü işler yaptılar.

Rousseau (1712-78) en karamsar olanıydı. Hume, Voltaire, Denis Diderot ve Rousseau'nun diğer çağdaşları, Aydınlanmanın topluma ait birçok yanlış düzeltileceğine inanıyorlardı. Bunlara zaman içinde düşman kesilen Rousseau, bütün hataların kaynağının toplumun kendisi olduğunu iddia etmektedir.

'Eşitsizlik Üzerine Konuşma' adlı eserinde, insanın sadece doğa durumunda özgür olduğunu ifade etmektedir. Doğa durumunda eşitsizlik nosyonu anlamsızdır çünkü ilkel insan dayanışmacıdır ve kimse üste ya da alta konumlanmaz. Biri bir parça araziye çevirip "bu benimdir" dediğinde, bozulma başlar. "Eşitlik ortadan kalktı, mülkiyet icat oldu, köleliğin ve fakirliğin bitkilerle birlikte büyüdüğü ve emeğin zorunlu hale geldiği muazzam ormanlar, insanın teriyle sulanan tarlalara dönüştü."

Rousseau'nun siyaset felsefesi toplumun, insanın bozulmamış doğasından kaçışının üstesinden gelmeye çalışmaktadır. "Toplum Sözleşmesi"ni gürleyen bir sedayla açar: "İnsan özgür doğar fakat her yerde zincire vurulmuştur." İnsanlık doğal olarak iyidir fakat siyasal toplum onu bozar. Sosyal düzen doğadan çıkmaz, uzlaşmayla oluşturulur. Sosyal sözleşme zarar vermeye sınır koyar.

Egemenlik, ona göre, birey olarak insandan iyidir. Hükümet egemen halkın hizmetkârıdır ve onun görevi süreli olarak yenilenmelidir. Hükümet başarısız olduğunda değiştirilmelidir. Bugün sağduyunun sesi gibidir bu yaklaşım. Monarşi ya da aristokrasinin egemen olduğu toplumlarda, devrimci değişim olur.

Fakat toplum insanı bencil yapar. "Yasalar zenginlere faydalı, fakirlere zararlıdır." Din hastalığa katkı yapar. "Gerçek Hristiyanlar köle olanlardır."

Toplumun bireyde yaratmış olduğu bencil arzular ve yaranma eğilimine karşı eşitlik, kendisi için bir amaç olmamasına rağmen, güçlendirilmelidir. "Sosyal sözleşme boş bir formül olmamalıdır (...) genele uymayı ret eden

herkes, genel yapı tarafından itaate zorlanmalıdır: Özgür olmaya zorlanmaktan başka anlama gelmez bu.”

Devrimciler bir ütopyayı gerçekleştirmek uğruna şiddetin zalimce kullanımını meşrulaştırırlar. Akademisyenler bu yorum konusunda anlaşamazlar. Leo Damrosch, biyografisinde, genel irade kavramına Rousseau'nun kötümserliği açısından bakar. İnsanlar öylesine doğa durumundan koparılmışlardır ki özgür olmak için yardıma ihtiyaç duyarlar. Anthony Gottlieb 'Aydınlanma Tarihi' adlı çalışmasında Rousseau'yu “devrimlere karşı büyük nefret” olarak zikreder.

Fakat gerilemeden baskıya bu bükülmez düşünce çizgisi, daha yumuşak halde bile liberalizme karşıttır. Güç sahibi biri ne zaman birilerini özgür iradelerine ve menfaatlerine aykırı davranmaya zorlarsa, Rousseau'nun ruhunu çağırırlar.

Marx (1818-83) ilerlemenin araştırma ve tartışma yoluyla değil, tarihsel süreçte yaşanan sınıf çatışmasıyla ortaya çıktığına inanır. Rousseau gibi o da toplumun, özellikle iktisadi temellerin, baskının kaynağı olduğunu düşünür. 1847'de Avrupa'daki huzursuzluk dalgasından kısa bir süre önce, “Medeniyetin ortaya çıkması üretim, düzen, mülk ve sınıflar arasındaki çatışmalarla başlar ve en nihayetinde brikmiş emek ve mevcut emek arasındaki çelişkiden ortaya çıkar. Çatışma yoksa ilerleme de olmaz. İlerleme bugüne kadar bu yaysayı takip etmiştir” şeklinde yazar.

Emeğin sağladığı artı değer, fabrikası ve makineleri olan kapitalist tarafından ele geçirilir. Bu yüzden kapitalizm emekçileri metalaştırır ve insanlıklarını inkâr eder. Burjuva yemek ve cinselliğe yönelirken, emekçiler makine ve çürümüş patatese tahammül etmek zorunda kalırlar.

Bundan dolayı kapitalizm, sonunu getirecek özü içinde taşır. Rekabet onu yayılmaya sevk eder. “Her yerde yuva, her yere yerleşme ve her yerde bağlantı oluşturmak zorundadır.” Bunu yaptıkça daha büyük proletarya yaratır ve organize eder. Öyle ki, kendi sonunu hazırlar. Kapitalistler gönüllü olarak asla imtiyazlarından vazgeçmezler. Bundan dolayı işçiler, hem burjuvaziyi hem proletaryayı ortadan kaldırmaya kalkışırlar ve yeni ve daha iyi bir düzen kurarlar.

Bu devrimci iş, kahraman bir lider değil, işçileri bir sınıf olarak ortaya çıkarır. “Bu sorun şu ya da bu proleterin ya da bütün proletaryanın benimsemediği amaç değildir.” Marx ortağı Friedrich Engels ile 1844'te şöyle yazar: “Bu proletaryanın ne olduğu meselesidir ve bu oluşuma uygun olarak tarihsel olarak yapılması gereken şeydir.” Dört yıl sonra 'Komünist Manifesto'nun girişinde bir devrim öngörmektedirler: “Avrupa'yı saran bir hayalet var -komünizm hayaleti.”

Liberaler her insanın aynı temel ihtiyaçları paylaştığına inanırlar. Dolayısıyla akıl ve merhamet daha iyi bir dünyayı yaratır. Marx bu fikrin yanıltıcı olduğunu ve daha kötüsü işçileri pasifleştirdiğini düşünür.

Marx, Fransız Devriminin manifestosu olan İnsan Hakları Deklarasyonunu, özel mülkiyeti ve burjuva bireyciliğini yücelttiği gerekçesiyle yermektedir. Din ve milliyetçilik gibi ideolojiler kendini aldatmaktan başka şey değildir. Tedrici değişim çabaları hâkim sınıfın kurduğu tuzaklardır. Filozof Isaiah Berlin 'Sosyalizm Teklif Etmez, Talep Eder' adlı kitabında bu hususları özetlemiştir.

Fakat Marx kapitalizmin gücünü görmezden gelmiştir. Kapitalizm tartışma ve uzlaşma yoluyla değişim yaratarak devrimleri önlemiştir. Tekelleri kırarak ve girişleri düzenleyerek kendisini ıslah eder. Kapitalizm, çalışanların ihtiyaçlarını o günün koşullarında bir krala yetecek düzeyde sağlayarak, müşteriye dönüştürdü. Dahası, biyografi yazarı Gareth Stedman'ın da belirttiği gibi, son yıllarında Marx, kapitalizm ve işçiler arasında zorunlu olarak şiddetle sonuçlanmak zorunda olduğuna dair ortaya konan çabalar tarafından mağlup edilmiştir.

Fakat Marx liberal memnuniyete karşı uyarıcı olarak kalmıştır. Bugün tartışma daha uzun erimlidir. Kurumsal çıkarlar siyaseti ele geçirmektedir ve eşitsizlik yaratmaktadır. Eğer bu güçler liberal koşulları engellerse, baskılar yeniden ortaya çıkacaktır.

Marx sınıf çatışmasını ilerlemenin motoru olarak ortaya koyarken, Nietzsche (1844-1900) derinlere dalarak bireysel bilincin unutulmuş karanlık sayfalarını açmıştır. Ahlaki çöküşün eşliğinde sallanıp duran bir toplumdan söz eder.

Güç istenci

Nietzsche ilerlemeye dair görüşlerini delirmenin eşliğinde olduğu 1887 de yazdığı 'Ahlakın Kökeni' adlı çalışmasında ortaya koymuştur. Olağanüstü tarzdaki yazılarında cesaret, gurur, onur ve şeref gibi mukaddes ve güçlü değerlerin insanlık tarihinde egemen olduğu zamanları açıklamıştır. Fakat bu değerler Babil ve Roma etkisindeki Yahudilerle başlayan ve Hristiyanlar tarafından miras alınan "köle ahlakı devrimi" döneminde ortadan kaldırıldı. Doğal olarak, köleler soylu sahiplerine karşı kendilerini aşağıladılar: "Sefillik iyi olandır (...) şikâyet, yoksunluk, hastalık, çirkinlik kutsal ve kutsanmıştır."

Hakikat arayışı sürmektedir. Fakat bu kaçınılmaz olarak ateizme yol açmıştır. "Hakikat arayışına dair ortaya konan 2.000 yıllık disiplinin huşu verici

yıkımı, sonunda Tanrı inancında var olan yalanı yasaklamıştır.” “Tanrı öldü...” diye daha önce yazmıştı Nietzsche: “Ve onu biz öldürdük.”

Uçuruma bakmak cesaret ister fakat acı ve yalnızlık içinde geçen bir hayat yaşayan Nietzsche hiçbir zaman bu cesareten yoksun olmadı. Sue Prideaux yeni bir biyografide Nietzsche'nin, ateizmi benimseyen rasyonalistleri, dünyanın ilahiyatı olmayan bir Hristiyan köle ahlakını ayakta tutamayacağı konusunda nasıl umutsuzca uyardığına çalıştığını izah eder. Dini erdemi ya da din tarafından içi boşaltılmış erdemi kavrayamayan insanlık, nihilizme, yani kasvetli ve anlamsız bir var oluşa mahkûm olur.

Nietzsche'nin çözümü oldukça öznelidir. Bireyler Nietzsche'nin en meşhur eseri olan 'Böyle Buyurdu Zerdüş'te önerilen *Übermensch'e* (üst insan) ulaşmak suretiyle, yüce ahlakı yeniden keşfetmelidirler. *Übermensch'in* kim olduğu belirsizdir. Bunlardan biri Napolyon, bir diğeri Alman yazar ve devlet adamı Johann Wolfgang von Goethe'dir. Nietzsche'nin düşüncelerini açık bir tarzda anlatan Michael Tanner, *Übermensch'in* eğlenceli ve kederli olan her şeye evet diyebilecek bir kahraman olduğunu belirtir.

Nietzsche geleneksel eleştiri konusunda duyarlı değildir, çünkü ondan dökülen fikirler sürekli oluşan bir sel gibidir. Fakat hem sağ hem sol onun “felsefi bir metot olan dil oyunu, hakikat, güç ve ahlakı nasıl derç ettiği, gücün hak olduğu ve sözün bizatihi kendisinin güç iddiası olduğu” öznelliğinden ilham almıştır. Neyin söylendiğinin söyleyenden ayrı düşünülemediği fikrinin de babasıdır.

İlliberal gelişme fikri kötü bir hafızaya sahiptir. Terörün mimarı Maximilien Robespierre, Rousseau'yu; Joseph Stalin ve Mao Zedong Marx'ı; Adolf Hitler ise Nietzsche'yi çağırır.

İlliberal ilerleme yolundan teröre gitmek kolaydır. Marx'ın ilerleme konusundaki kati görüşü, Rousseau'nun karamsarlığı ve Nietzsche'nin öznelliğinden dolayı, dünyanın nasıl geliştirileceğine dair tartışmalar anlamını yitirmiştir. Marx'ta iktisadi sınıf fikri, Nietzsche'de *Übermenschen* ve Rousseau'da genel iradenin yıkıcı manipülasyonu, gücü yüceltmiş ve bireyin saygınlığının üzerine çıkartmıştır.

Liberalizm, aksine, bu cevapların yeterli olmadığına inanır. Muhtemelen bu liberalizmin en büyük gücüdür.